

КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.98

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ ПРО ПРИРОДУ КРИМІНАЛІСТИКИ

Даньшин М. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник декана з наукової роботи
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Анотація: У статті розглянуто різні концепції і погляди на природу криміналістики, визначено її місце серед кримінально-правових наук, відзначено тенденції її подальшого вдосконалення.

Ключові слова: наука, криміналістика; природа.

Аннотация: В статье рассмотрены разные концепции и взгляды на природу криминалистики, определено ее место среди уголовно-правовых наук, отмечены тенденции ее дальнейшего совершенствования.

Ключевые слова: наука, криминалистика; природа.

Annotation: The article discusses different concepts and views on the nature of criminology, defined its place among Criminal Sciences, marked trends of its further improvement.

Key words: science, criminalistics; nature.

Відповідь на питання, якою є природа криміналістики – природно-науковою чи юридичною, залишається й донині однією з найактуальніших та дискусійних у теорії криміналістики [1, с. 38]. Криміналістика – це наука, яка перебуває на першому плані протидії злочинності й постійно впроваджує в практику правоохоронних органів новітні алгоритми розкриття злочинів. У сучасних умовах існування добре організованої та професійної злочинності на всьому пострадянському просторі, появи нового психотипу злочинця і використання нових способів злочинних посягань перед криміналістичною наукою постають нові завдання, які вона повинна негайно і кваліфіковано розв'язувати як наука, що дійсно здатна постійно себе вдосконалювати і негайно реагувати на всі виклики дійсності. Саме на сучасному етапі розвитку криміналістичної науки, при комплексному аналізі існуючого теоретико-методологічного базису, варто виділити проблематику формування наукових поглядів щодо природи криміналістики та її місця в системі наук. Уважний розгляд цих наукових аспектів дає підстави констатувати факт існування кількох самостійних і різновекторних концепцій вирішення зазначеного питання. Так, одні наукові уявлення історично змінювали одне одного, інші – співіснували протягом якогось періоду розвитку науки, деякі – були штучно створені на певному етапі розвитку криміналістики без урахування об'єктивних процесів її становлення як самостійної науки, а решта, навпаки, формувалися з відривом від практичної, прикладної спрямованості криміналістики. Зазначена проблематика тією чи іншою мірою в різні роки була об'єктом наукових досліджень таких видатних вітчизняних і зарубіжних вчених-криміналістів як О.Я. Баєв, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, А.І. Вінберг, О.Ю. Головін, Л.Я. Драпкін, А.В. Дулов, Е.У. Зіцер, Г.О. Зорін, Л.О. Зашляпін, Е.П. Іщенко, А.К. Кавалеріс, В.М. Карагодін, З.І. Кірсанов, В.Я. Колдін,

В.О. Коновалова, С.Ю. Косарев, Г.Ю. Маннс, Г.А. Матусовський, С.П. Митричев, Е. Ниманде, В.О. Образцов, О.С. Подшибякін, Є.Р. Росинська, Т.О. Сєдоя, Є.В. Смахтін, М.С. Строгович, П.І. Тарасов-Родіонов, В.М. Терехович, О.Г. Філіпов, О.В. Челишева, М.О. Чельцов, Б.М. Шавер, В.Ю. Шепітько, О.О. Ейсман, О.О. Ексархопуло, М.П. Яблоков [2–44] та ін.

Детально аналізуючи погляди вчених на зазначену проблематику, слід звернути увагу на те, що комплекс існуючих нині теоретичних основ криміналістики був запропонований ще в радянські часи і ніколи не сприймався самими криміналістами як догмат, мав дискусійний характер, що не втрачає актуальності й дотепер. При цьому вагомий внесок у процес становлення і розвитку криміналістики здійснили відомі вчені-криміналісти радянських часів, однак вони, на жаль, не могли уникнути ідеологічного підтексту у своїх дослідженнях і тому важливі теоретичні наукові основи криміналістики розроблялися в умовах жорсткої системи управління державою, що призвело до однобічного розуміння призначення, завдань і цілей науки.

На сьогоднішній день намітилася в надрах сучасної криміналістичної науки певна тенденція до розробки нових концептуальних підходів дослідження окремих дискусійних питань, так чи інакше присвячених природі криміналістики. Зазначена обставина пов'язана як з появою нових форм застосування криміналістики на практиці, так і з розмежуванням і появою нових наук у системі сучасного наукового знання. У зв'язку з цим, у сучасній науковій літературі зав'язалася жива дискусія щодо природи криміналістики, проблем її методології, знаходження власного місця в системі наукових знань і чіткого співвідношення з юридичними науками. Зараз відбуваються цікаві процеси, що зачіпають і осмислюють природу криміналістики, у наших російських, білоруських і прибалтійських колег. Ми, у свою чергу, з урахуванням вимог до нашого дослідження,

вважаємо за доцільне висвітлити найбільш значущі та концептуальні точки зору на заявлену проблематику і намити окремі тенденції подальшого розвитку наукових поглядів на природу криміналістики.

Історії вітчизняної криміналістики відомі різні концепції і погляди на природу криміналістики. Так, на початку ХХ ст. криміналістика була науково-технічною сферою прикладних знань, поповнюючи свій арсенал науковими досягненнями фізики, хімії, біології та інших природничих наук. У цьому полягала прикладна функція криміналістики. Визначення природи криміналістики залежало від вирішення питання, чи є її методи і засоби правовими або природничо-технічними.

Послідовними прихильниками природничо-технічного характеру криміналістики вважають таких учених-криміналістів як Г.Ю. Маннс і Е.У. Зіцер, які підкреслювали її тісний зв'язок з кримінально-процесуальною теорією [22, с. 148; 10, с. 3].

Існувала дещо інша точка зору, згідно з якою криміналістика вивчає не правовий бік слідства, досліджує його як сукупність прийомів і способів виявлення, фіксації, вилучення і дослідження доказів, причому прийомів і способів, які не мають правового характеру. Одночасно підкреслювався самостійний характер галузі наукового знання, що формувалася, перш за все, по відношенню до науки кримінального процесу [36, с. 67]. Слід зазначити, що відповідність розроблюваних криміналістикою прийомів і засобів до закону оскаржено не було. Підкреслювався лише самостійний, хоча і прикладний, характер криміналістики і творче використання досягнень природничих, технічних і гуманітарних наук у діяльності правоохоронних органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю.

Правовий характер криміналістики відзначав свого часу І.М. Якимов, який писав, що криміналістика є спорідненою за своїм змістом з наукою кримінального процесу [43, с. 48]. Він, зокрема, писав, що «криміналістика – одна з наймолодших з числа наук, що розробляють окремі галузі кримінального права. Вона носить вузькопрактичний, прикладний характер і має за свою мету надавати наукову допомогу кримінальній практиці, для чого користується науковими відомостями і методами інших наук, головним чином природничих, медичних, технічних, і пристосовує їх до потреб кримінальної практики. Криміналістика тісно пов'язана з кримінальним процесом, головним чином з тією його частиною, яка називається «попереднім розслідуванням» злочину» [44, с. 5].

У той час процесуалісти критично осмислили наукові праці про юридичну природу криміналістики, визначили співвідношення останньої з кримінально-процесуальним правом [30, с. 10; 35, с. 33].

У 1950-ті роки П.І. Тарасов-Родіонов у результаті наукової дискусії уточнив і доповнив точку зору вчених про двоїсту природу криміналістики. Він, зокрема, зазначав, що «першим у криміналістиці є напрямок щодо розкриття і розслідування злочинів. У цьому напрямку криміналістика є правовою наукою, що озброює слідчого в його почесній і відповідальній роботі по боротьбі зі злочинністю. Другий напрямок стосується методів дослідження окремих видів речових доказів, причому ці дослідження

проводяться на основі перероблених і пристосованих з цією метою даних природничих і технічних наук. Другий напрямок науки криміналістики носить технічний, а не правовий характер» [32, с. 10–11].

У свою чергу, критикуючи позицію П.І. Тарасова-Родіонова, видатний криміналіст А.І. Вінберг писав, що вчений «неправильно відтворив дійсно наявні в науці криміналістики два нерозривно пов'язані розділи: криміналістична техніка і тактика (...). Криміналістична техніка поза криміналістичною тактикою безпредметна. Усі досягнення криміналістичної техніки реалізуються у правовій діяльності суду і слідства через криміналістичну тактику. Криміналістична техніка і криміналістична тактика значною мірою визначають науковий зміст методики розслідування злочинів, в якій вони синтезуються» [8, с. 82, 88].

На нашу думку, це теоретичне положення, висловлене відомим ученим понад півстоліття тому, зберігає свою актуальність і сьогодні. Усі перераховані вище концепції мають право на життя, однак такий механічний розподіл єдиної науки на два різнопланові табори – правовий та неправовий, – сковує подальший розвиток криміналістики і штучно звужує сферу її практичних рекомендацій. Причина ж розгляду криміналістики як суто технічної науки, на наш погляд, криється саме в її змісті на той момент як поліцейської або кримінальної техніки, а також обумовлена прагненням відмежуватися від кримінально-процесуальної науки в самостійну галузь знань і створити власний предмет і методи дослідження. Вагомим є також істотний вплив на криміналістику природничих та технічних наук (математики, фізики, хімії, біології тощо), використання прийомів і методів цих наук. На той час погляди вчених-криміналістів були прогресивними і сприяли розвитку нової науки.

На думку Р.С. Белкіна, погляд на криміналістику як на юридичну науку сформувався в 1952-1955 рр. і згодом став пануючим як у криміналістиці, так і в правовій науці в цілому [4, с. 161]. З обґрунтуванням цієї концепції виступили А.І. Вінберг [8, с. 82], С.П. Митричев [25, с. 22], В.Г. Танасевич [31, с. 21] і деякі інші вчені. Так, С.П. Митричев вказував на зв'язок криміналістики не лише з кримінально-процесуальним правом, але й з іншими юридичними науками: кримінальним, адміністративним правом, цивільним процесом. Зокрема вчений писав: «... визначаючи криміналістику як науку про розслідування злочинів, слід вказати, що питання розслідування злочинів вивчаються не лише в криміналістиці, але й у кримінальному, і кримінально-процесуальному праві (...) Підкреслюючи зв'язок радянської криміналістики з іншими юридичними науками, слід мати на увазі те, що криміналістика пов'язана не лише з кримінально-процесуальним правом, а й з кримінальним правом (...). Подекуди криміналістика має відношення до науки адміністративного права, (...) пов'язана з цивільним процесом». Очевидно, що вжите С.П. Митричевим словосполучення «інші юридичні науки» дозволяє стверджувати, що автор відповідної глави підручника відносив криміналістику до юридичних наук. У 1968 р. В.О. Коновалова розділила позицію прихильників юридичної природи

криміналістики, відзначаючи при цьому її прикладний характер [14, с. 165].

Зміст концепції полягає в наступному: а) криміналістика – правова наука, бо її предмет і об'єкти пізнання лежать у сфері правових явищ; б) криміналістика – правова наука, оскільки її службова функція, розв'язувані нею завдання відносяться до правової сфери діяльності державних органів, до правових процесів (розслідування, судовий розгляд); в) усі рекомендації, що розроблюються криміналістикою для практики, носять суворо виражений правовий характер, заснований на законі, такий, що відповідає його духу і букві; вони покликані до життя з метою надання наукової допомоги слідчим і судовим органам у знаходженні істини у справі; г) «юридичний характер криміналістики проявляється у нормативно-юридичній функції, властивій їй як галузі правознавства, під впливом якої багато наукових рекомендацій криміналістики вводиться у зміст правових норм» [24, с. 13]; д) криміналістика пов'язана з багатьма науками – як суспільними, так і технічними, але зв'язки ці носять переважно приватний і локальний характер, тоді як основою для криміналістики є право, правові науки, слідча й експертна практика; е) історично криміналістика зародилася в межах саме правової – кримінально-процесуальної науки [4, с. 161–162].

Незважаючи на те, що більшість учених впевнено вважають криміналістику наукою юридичною, деякі, як і раніше, відзначали її подвійну природу. Так, О.О. Ейсман, визначаючи криміналістику одночасно і як юридичну, і як природничо-технічну науку, підкреслював, що вона є перехідною, або прикордонною наукою, подібною до фізичної хімії, хімічної фізики, біохімії тощо [42, с. 29].

Р.С. Белкін, дотримуючись концепції правової природи криміналістики у 1987 р. [3, с. 26] сформулював, що аргументи, що наводилися криміналістами раніше, згодом, є спірними і не дають підстав для однозначного висновку. І ось які контраргументи він навів:

1. Не весь предмет і всі об'єкти пізнання криміналістики лежать у сфері правових явищ. Наприклад, «не всі закономірності механізму злочину, злочинної діяльності і тим більше виникнення інформації про злочин і його учасників лежать у сфері правових явищ. Частина з них – це закономірності взагалі будь-якої діяльності, закономірності процесу відображення, що носять загальний характер і не залежать від сфери їх дії, прояву...».

2. Не можна вважати криміналістику правовою наукою лише з огляду на те, що її службова функція і завдання, які вона вирішує, належать до правової сфери діяльності державних органів і до правових процесів.

3. Не всі рекомендації, що розроблюються криміналістикою для практики, носять правовий характер, засновані на законі, відповідають його духу і букві «... чи є правове в розробці правил фотографування на місці злочину?».

«4. Чи можна вважати зв'язок криміналістики з іншими, неправовими науками «приватними і

локальними», а право, правові науки, правоохоронну практику – її основним «живильним середовищем?»

... Аналіз змісту криміналістичної науки дозволяє вочевидь переконатися в тому, що двоїсту природу мають всі розділи криміналістики, а не якась одна її частина. Що ж до експертизи, то такого самостійного розділу в криміналістиці немає і не може бути, оскільки процесуальними проблемами цього інституту вона взагалі не повинна займатися, а розробка її змістовної сторони – експертних методик – це функція галузей криміналістичної техніки» [4, с. 167–168].

Розвиваючи цю думку, Р.С. Белкін уточнив, що термін «наука двоїстої природи» неточний. Складових частин у криміналістиці не дві, а більше, причому це не просто механічний набір окремих частин, а комплекс знань. «Слід говорити не про адаптацію, пристосування криміналістикою даних інших наук, а про сплав цих знань у межах предмета та змісту криміналістики (...). Констатація подібних процесів у криміналістиці служить достатньою підставою для зміни поглядів про її природу. Визнання інтегральної природи криміналістики може викликати питання про її місце в системі наукового знання, оскільки в традиційній класифікації наук (природничі, технічні, громадські) відсутня спеціальна ланка міждисциплінарних, інтегральних галузей наукового знання» [4, с. 168–169]. Проте відповідно до методичних та класифікаційних цілей Р.С. Белкін відносив криміналістику до правових наук з групи спеціальних юридичних дисциплін, підкреслюючи, що подібне рішення носить умовний характер і переслідує суто практичні цілі.

У підручнику з криміналістики, що вийшов у 1999 р. за загальною редакцією Р.С. Белкіна, до його позиції приєдналися співавтори Т.В. Авер'янова, Ю.Г. Корухов, С.Р. Росинська. Автори доповнили аргументи про інтегральну природу криміналістики згадкою про те, що вона «є наукою некомплексною (оскільки це передбачає об'єднання окремих знань без їхнього злиття), а синтетичної природи [16, с. 71]. Прихильники цієї теорії відзначають, що в криміналістиці не можна виділити суто правові та природничо-наукові або технічні розділи, комплекси знань як якісь фіксовані структури. Вона є єдиним сплавом знань, а не сукупністю наук і є наукою синтетичної природи, а не комплексної (оскільки комплексування передбачає об'єднання окремих знань, а не їх злиття). Можливості криміналістики в розв'язанні правових завдань безпосередньо залежать від її здатності акумулювати досягнення інших наук і забезпечити їх використання в розкритті та розслідуванні злочинів.

Відомий учений-криміналіст О.Г. Філіпов у підручнику 2007 р. пише, що визначення предмета криміналістики, надане Р.С. Белкіним, залишається домінуючим у науці. Однак щодо природи криміналістики висловлювання О.Г. Філіпова є іншими. Він, зокрема, вважає криміналістику правовою наукою. «Усі досліджувані нею закономірності відносяться виключно до злочинів і до розслідування злочинів. Вона покликана обслуговувати діяльність правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю, всі прийоми і рекомендації, що розроблюються в криміналістиці, засновані на

суворому дотриманні закону. Зрозуміло, криміналістика використовує певні положення інших наук, у тому числі природничих та технічних (як і інші науки використовують окремі положення криміналістики), але це жодним чином не може поставити під сумнів її правову природу» [19, с. 15–16; 19–20].

У свою чергу інший видатний російський криміналіст М.П. Яблоков, відзначаючи велике значення даних цієї науки для практичної діяльності у сфері попереднього і судового слідства, інших галузей юридичної діяльності, що перебувають у низці дуже важливих юридичних наук прикладного характеру, назвав криміналістику «спеціальною юридичною наукою прикладного характеру». Він підкреслив, що юридична сутність криміналістики «обумовлена її загальними і частковими завданнями, об'єктами і предметом пізнання, її соціальною значимістю, службовими функціями і суворістю відповідністю її розробок і рекомендацій кримінально-процесуальному закону (...) Тісний зв'язок криміналістики з іншими науками свого циклу (кримінальним процесом, кримінальним правом, кримінологією, теорією оперативно-розшукової діяльності, судовою статистикою) цілком природний і закономірний. Більше того, цей зв'язок поряд з її службовими функціями багато в чому визначає її юридичну природу і призначення» [17, с. 2; 18, с. 11, 19–20]. Ця позиція знайшла своїх прихильників (Л.Я. Драпкін, С.П. Іщенко, В.М. Карагодін та ін.) та відображення в криміналістичній літературі.

Спеціальне призначення криміналістики і нерозривний зв'язок з кримінально-правовою та кримінально-процесуальною науками, кримінологією та оперативно-розшуковою діяльністю також зазначає відомий вітчизняний учений-криміналіст В.Ю. Шепітько, який пише, що «криміналістика є цілісною системою наукових знань, покликаною служити цілям розкриття і розслідування злочинів ...» [41, с. 55] і «за своєю природою – юридична наука» [40, с. 11].

У зв'язку з цим видається правильною акцентуація особливої уваги на значущості питання про природу криміналістики з боку ще одного представника російської школи криміналістики. Так, на думку О.Ю. Головіна, твердження про неюридичну характеристику криміналістики як науки «багато в чому змінює й уявлення про її системність та систему, у зв'язку з чим такі погляди вчених-криміналістів викликають серйозні наукові дискусії» [6, с. 45–46].

На думку О.О. Ексархопуло, потреба криміналістики в сучасних науково-технічних досягненнях стала причиною виникнення нової тенденції до перегляду сформованих уявлень про правову природу цієї науки. «Між тим синтетичний характер криміналістичних знань не слід розглядати як підставу для зміни місця криміналістики в системі наук. Вона повинна залишатися в класифікаційному ряді наук юридичного циклу. Місце криміналістики в системі наук підтверджується реальним існуванням зв'язків криміналістики, які простежуються в її взаємодії з юридичними науками, і перш за все кримінально-процесуальною наукою і наукою

кримінального права. Причому кримінально-процесуальна наука більшою мірою відчуває на собі вплив криміналістики і сама впливає на розвиток криміналістики» [21, с. 27–28]. У зв'язку з цим правильним вбачається нам зауваження А.К. Кавалеріса, про те, що «... спроби перетворити криміналістику в неюридичну, а значить – технічну науку не лише теоретично неспроможні, але і практично небезпечні» [12, с. 37].

Найбільш поверхневий порівняльний аналіз свідчить про те, що серед сучасних українських, російських і білоруських учених існує дві основні точки зору на природу криміналістики і безліч поглядів на її предмет. Одні вчені говорять про те, що криміналістика є єдиним сплавом знань і наукою синтетичної природи. Інші стверджують, що криміналістика є юридичною наукою прикладного характеру або спеціальною юридичною дисципліною. Окремими криміналістами, як і раніше, підтримується точка зору про двоїсту, дуалістичну природу криміналістики (Л.О. Зашляпін) [11, с. 7]. У свою чергу, сучасні прибалтійські вчені також відносять криміналістику до юридичних наук. Однак, у зв'язку з цим становить для нас інтерес їх злободенна дискусія щодо доцільності утворення в системі юридичних наук Латвії нової підгалузі «Криміналістика і теорія оперативно-розшукової діяльності». На думку окремих представників прибалтійської школи криміналістики, це помилка з негативними наслідками для науки Латвії в подальшому, а юридична наука в такому вигляді спрямована насамперед на забезпечення потреб поліцейської держави [33, с. 36–43].

Таким чином, проведений ретроспективний і змістовний аналіз існуючих у науці доктрин зазначеної проблематики, дозволяє нам сформулювати актуальні на сьогоднішній день науково-теоретичні питання науки, на пряму чи опосередковано пов'язані з визначенням природи криміналістики, її сутності.

По-перше, слід констатувати, що майбутнє криміналістики – це найбільш активний етап розвитку науки, зміни її меж, форм і сфер впливу, виникнення нових напрямів і сучасних теорій. У зв'язку з цим ми поділяємо думку про те, що «криміналістика з вузькоспеціальної галузі знання, обслуговуючої діяльність з розкриття та розслідування злочинів, перетворилася на науку методологічного рівня, що досліджує правозастосовну діяльність у її загальному масштабі. Тому вона повинна розглядатися і розвиватися як дисципліна методологічного рівня в нерозривному зв'язку із загальною методологією права, теорією судових доказів і судовою експертизою» [45, с. 39].

По-друге, пріоритетним напрямом розвитку криміналістичної науки є знаходження наукою власного місця в системі юридичних наук і встановлення чітких меж у всій системі сучасного наукового знання. На нашу думку, вирішення цього комплексу завдань допоможе зняти напруженість у гострих дискусіях і розбіжності серед учених щодо природи і предмета криміналістики. Як наслідок, саме це здійснить сприятливий вплив на реалізацію майбутніх самостійних комплексних і багатовекторних досліджень окремих аспектів

методологічних основ криміналістики, а також допоможе, зокрема, правильно проаналізувати процес формування мови криміналістики і ефективно систематизувати вже накопичений багатий термінологічний апарат науки.

І нарешті, останнє. У працях деяких сучасних учених-криміналістів, присвячених основоположним питанням природи науки криміналістики і віднайденню її місця в системі сучасного наукового знання, простежується помітна двозначність і розрізненість в обґрунтуванні поглядів і думок з цього приводу. На основі цього створюється великий і досить спірний масив самостійних теорій і припущень, які в результаті можуть слугувати лише окремим другорядним і частковим цілям науки (Р.С. Белкін називав їх «фантомами» криміналістики – деякі ілюзорні концепції та теорії науки, які тільки заплутують своїми псевдонауковими положеннями) і вже зараз вкрай негативно впливають на загальний процес її розвитку.

Таким чином, підбиваючи певний підсумок, ми можемо констатувати, що на сучасному етапі розвитку криміналістики, накопиченим власним теоретичним масивом, а також у зв'язку з розширенням кола сучасного наукового знання, в умовах динамічно мінливої практики протидії злочинності, – знову стають актуальними окремі проблеми науки, які ще недавно здавалися вже вирішеними. У зв'язку з цим ми поділяємо думку про те, що «криміналістика в системі кримінально-правових наук повинна розглядатися не лише як рівноправна, але і багато в чому забезпечувати функціонування кримінального права і кримінального процесу, які без неї просто зависають у повітрі, позбавляються можливості реалізувати свої ідеї та принципи на практиці» [46, с. 9].

ЛІТЕРАТУРА

1. Смахтин Е.В. Криминалистика: соотношение с уголовным и уголовно-процессуальным правом [Текст] : монография / под общ. ред. А.С. Подшибякина. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 232 с.
2. Баев О.Я. Основы криминалистики [Текст] : курс лекций / О.Я. Баев. – 2-е изд., пер. и доп. – М. : Экзамен, 2003. – 217 с.
3. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы [Текст] / монография. – М., 1987. – 240 с.
4. Белкин Р.С. Курс криминалистики [Текст] : В 3 т. Т. 1: Общая теория криминалистики / Р.С. Белкин. – М. : Юристь, 1997. – 408 с.
5. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики [Текст] / Р.С. Белкин. – М.: Издательство НОРМА, 2001 – 240 с.
6. Головин А.Ю. О систематике и содержании закономерностей, изучаемых криминалистикой [Текст] / А.Ю. Головин // Проблемы системных исследований в криминалистике и судебной экспертизе: Сб. тезисов (4-5 декабря 2006 г., г. Москва). – М. : МГУ им. М.В. Ломоносова ; МАКС Пресс, 2006. – С. 41–48.
7. Васильев А.Н. Проблемы советской криминалистики [Текст] / А. Васильев // Соц. законность. – 1973. – №3. – С. 22–29.
8. Винберг А.И. О сущности криминалистической техники и криминалистической экспертизы [Текст] / А. Винберг // Сов. государство и право. – 1955. – № 8. – С. 76–84.
9. Дулов А.В. Место системного подхода в методологических основах криминалистики [Текст] / А.В. Дулов // Проблемы системных исследований в криминалистике и судебной экспертизе: Сб. тезисов (4-5 декабря 2006 г., г. Москва). – М. : МГУ им. М.В. Ломоносова; Макс Пресс, 2006. – С. 43–49.
10. Зицер Е.У. Криминалистика. Введение [Текст] / Е.У. Зицер. – М., 1938. – С. 2–6.
11. Зашляпин Л.А. Основы теории эффективности адвокатской деятельности: Прелиминарный аспект [Текст] / Л.А. Зашляпин. – Екатеринбург : Урал. ун-т, 2006. – С. 7–11.
12. Кавалиерис А.О. О месте криминалистики в системе наук [Текст] / А. Кавалиерис // Вестник криминалистики. – Вып. 3 (15). – М. : Спарк, 2005. – С. 35–37.
13. Кирсанов З.И. Теоретические основы криминалистики [Текст] : учеб. пособ. / З.И. Кирсанов. – М.: Войсковая часть 33965, 1998. – 201 с.
14. Коновалова В.Е. К вопросу во взаимосвязи криминалистики с уголовно-процессуальным правом [Текст] / В.Е. Коновалова // Мат. науч. конф. проф.-преп. сост. Харьк. юрид. ин-та. – 1968. – С. 158–169.
15. Криминалистика [Текст] : підруч. / под ред. В.А. Образцова. – М., 1995. – 760 с.
16. Криминалистика [Текст] : учеб. для вузов / под ред. Р.С. Белкина. – М. : НОРМА-ИНФРА М, 1999. – 990 с.
17. Криминалистика [Текст] : учеб. для вузов / отв.ред. Н.П. Яблоков. – М. : БЕК, 1996. – 708 с.
18. Криминалистика [Текст] : учеб. / отв. ред. Н.П. Яблоков. – 2-е изд., пер. и доп. – М. : Юристь, 1999. – 440 с.
19. Криминалистика [Текст] : учеб. / под ред. А.Г. Филиппова. – М. : Высшее образование, 2007. – 224 с.
20. Криминалистика [Текст] : учеб. / Л.Я. Драпкин, В.Н. Карагодин. – М. : ТК Велби, Проспект, 2007. – 369 с.
21. Криминалистика [Текст] : учеб / под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – Сиб., 1995. – 640 с.
22. Маннс Г. Криминалистика как прикладная дисциплина и предмет преподавания [Текст] / Г. Маннс // Труды профессоров и преподавателей Иркутского гос. ун-та. – Иркутск, 1921. – Вып. 2. – С. 140–151.
23. Матусовский Г.А. Криминалистика в системе научных знаний [Текст] / Г.А. Матусовский. – Х., 1976. – 112 с.
24. Матусовский Г.А. Криминалистика в системе наук и ее межнаучные связи [Текст] : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Матусовский Г.А. – М., 1980. – 30 с.
25. Митричев С. Задачи советской науки криминалистики [Текст] / С. Митричев // Соц. законность. – 1951. – № 6. – С. 21–28.
26. Подшибякин А.С. О сущности и предмете криминалистики и основных направлениях ее разрушения [Текст] / А.С. Подшибякин // Криминалистика в системе правоприменения. Материалы конф. (27–28 октября 2008 г., г. Москва). – М. : МАКС Пресс, 2008. – С. 62–71.
27. Россинская Е.Р. Природа криминалистики и тенденции ее развития [Текст] / Е.Р. Россинская // Криминалистика / под ред. А.Ф. Вольнского. – М., 1999. – 121 с.
28. Смахтин Е.В. О предмете науки криминалистики [Текст] / Е.В. Смахтин // Вестник криминалистики. – Вып. 1 (21). – М. : Спарк, 2007. – С. 73–76.
29. Смахтин Е.В. Предмет криминалистики: соотношение с материальным и процессуальным уголовным правом [Текст] / Е.В. Смахтин // Российский следователь. – 2009. – № 1. – С. 2–4.
30. Строгович М.С. Предмет криминалистики и ее соотношение с уголовным процессом [Текст] / М.С. Строгович // Труды Военно-юридической академии. – Ашхабад. – 1942. – С. 4–12.

31. Танасевич В.Г. Предмет советской криминалистики и ее место в системе юридических наук: Обзор итогов дискуссии во ВНИИ криминалистики [Текст] / В.Г. Танасевич // Социалистическая законность. – 1952. – № 3. – С. 16–21.
32. Тарасов-Родионов П.И. Советская криминалистика [Текст] / П.И. Тарасов-Родионов // Соц. законность. – 1951. – № 7. – С. 8–16.
33. Терехович В.Н., Нимандэ Э. Проблемы определения места криминалистики в системе научного знания [Текст] / В.Н. Терехович // Вестник криминалистики. – М. : Спарк, 2007. – Вып. 3 (23). – С. 36–43.
34. Чельшева О.В., Косарев С.Ю. Еще раз о природе криминалистики [Текст] / О.В. Чельшева // Вестник криминалистики. – М. : Спарк, 2002. – Вып. 2(4). – С. 25–28.
35. Чельцов М.А. Уголовный процесс [Текст] / М.А. Чельцов. – М., 1948. – 112 с.
36. Шавер Б.М. Предмет и метод советской криминалистики [Текст] / Б.М. Шавер // Соц. законность. – 1938. – № 6. – С. 62–68.
37. Шепітько В.Ю. Природа і предмет вивчення криміналістики в системі наукового знання [Текст] / В.Ю. Шепітько // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук.-практ. матеріалів до 55-річчя видання роботи С.М. Потапова «Введение в криминалистику» (м. Харків). – Х. : Право, 2001. – С. 12–17.
38. Шепітько В.Ю. Предмет и природа криминалистики: научные дискуссии и тенденции [Текст] / В.Ю. Шепітько // Роль и значение деятельности профессора Р.С. Белкина в становлении и развитии современной криминалистики. Материалы междунар. конф. (к 80-летию со дня рождения профессора Р.С. Белкина). – М. : Академия управления МВД России, 2002. – С. 200–203.
39. Шепітько В.Ю. Тенденції і перспективи розвитку криміналістики (концептуальність підходів і дискусійність поглядів) [Текст] / В.Ю. Шепітько // Актуальні проблеми криміналістики. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. (25-26 верес. 2003 р., м. Харків). – Х. : Гриф, 2003. – С. 5–8.
40. Шепітько В.Ю. Криминалістика: Курс лекцій [Текст] / В.Ю. Шепітько. – Х. : «Одиссей», 2003. – 352 с.
41. Шепітько В.Ю. Изменчивость криминалистики в XXI веке и ее задачи в современных условиях [Текст] / В.Ю. Шепітько // Криміналістика XXI століття. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 листоп. 2010 р., м. Харків). – Х. : Право, 2010 – С. 55–59.
42. Эйман А.А. Криминалістика в системі юридических и естественных наук [Текст] / А.А. Эйман // Сб. науч. работ Литовского НИИСЭ. – 1963. – №1. – С. 21–29.
43. Якимов И.Н. Наука раскрытия преступлений [Текст] / И.Н. Якимов // Рабоче-крестьянская милиция. – 1923. – № 2–3. – С. 42–48.
44. Якимов И.Н. Криминалістика. Руководство по уголовной технике и тактике [Текст] / И.Н. Якимов. – Новое изд., перепеч с изд. 1925 г. – М. : ЛексЭст, 2003. – 119 с.
45. Колдин В.Я. Криминалістика в системі наук [Текст] / В.Я. Колдин // Эксперт-криминалист. – 2010. – № 2. – С. 34–39.
46. Ищенко Е.П. О месте криминалистика в системі уголовно-правовых наук [Текст] / Е.П. Ищенко // Криміналістика XXI століття. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 листоп. 2010 р., м. Харків). – Х. : Право, 2010 – С. 5–9.